

مطالعه سبک شناختی پروژه‌های عمومی اراضی عباس آباد در پارادایم معماری پست‌مدرن

میلاذ حبیبی لیالستانی*: دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران

H.milad@modares.ac.ir

محمد رضا نعیمی: کارشناس ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران

mohamadrza.naeemi@gmail.com

چکیده

اراضی عباس‌آباد با داشتن موقعیتی منحصربه‌فرد در شهر تهران، همواره به عنوان یک کانون مهم در توسعه شهر مورد توجه بوده است. با بی‌سرانجام ماندن طرح‌های پیش از انقلاب، پروژه‌های عمومی بی‌شماری پس از انقلاب با هدف ایجاد مرکزی شهری برای اجتماعات انسانی و تأمین امکانات آموزشی-فرهنگی و سرگرمی در شهر تهران در این اراضی بنا گردیدند. مصلاهی بزرگ تهران، مجموعه فرهنگستان‌های علوم ایران، باغ موزه دفاع مقدس، پل طبیعت و برج سازمان بنادر و دریانوردی از جمله آنها هستند. این پژوهش به روشی توصیفی-تحلیلی در پی شناسایی سبک طراحی هرکدام از این پروژه‌ها در چارچوب پارادایم معماری پست‌مدرن است. این مطالعه مدعی این امر است که سبک طراحی هرکدام از این پروژه‌ها در بستر نظریه معماری پست‌مدرن و گرایش‌های مدرن خواه و ضد مدرن آن قابل تفسیر و تحلیل هستند. بنابراین در پی برجسته کردن تأثیرات رویکرد طراحی پروژه‌های عمومی بزرگ مقیاس اراضی عباس‌آباد از سبک‌هایی مانند تاریخ‌گرایی، پوسته‌تزیینی، دیکانستراکتیویسم و معماری‌های-تک است. تا از این طریق بتواند ویژگی‌ها و شاخص‌های طراحی هرکدام از این پروژه‌ها را نمایان کند. در نهایت روشن می‌گردد که در طراحی هرکدام از نمونه‌های مورد مطالعه در پاسخ به نوع عملکرد بنا و مکان‌فرارگیری در بستر توپوگرافیک این اراضی، طیفی از سبک‌ها و گرایش‌های متکثر معماری پست‌مدرن قابل پیگیری است. مصلاهی تهران و مجموعه فرهنگستان‌های علوم ایران آثاری با گرایش سبکی پست‌مدرن تاریخ‌گرا، باغ موزه دفاع مقدس دیکانستراکتیویستی، پل طبیعت به سبک‌های-تک و برج سازمان بنادر و دریانوردی با پوسته‌تزیینی شمایی و پست مدرن تحلیل و تفسیر شدند.

واژه‌های کلیدی: اراضی عباس‌آباد، نظریه معماری پست‌مدرن، تاریخ‌گرایی پست‌مدرن، پوسته‌تزیینی، دیکانستراکتیویسم، معماری‌های-تک

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

اراضی عباس‌آباد به دلیل وسعت، طبیعت، توپوگرافی خاص و موقعیت منحصربه‌فرد در کالبد شهر تهران، از دهه ۵۰ شمسی به عنوان یک کانون مهم در توسعه شهر تهران مورد توجه بود. برای اولین بار این اراضی در طرح جامع گروئن-فرمانفرمایان برای شهر تهران مورد نظر قرار گرفت. در طرح گروئن-فرمانفرمایان این اراضی نقش مرکز ثقل شهر در محورهای گسترش شمالی-جنوبی و شرقی-غربی مورد نظر طرح را ایفا می‌کرد (Emami 2014, 72). پس از آن نیز طرح‌های توسعه دیگری به منظور ساخت «مرکزی جدید برای تهران» توسط معماران بزرگی همچون لویی کان^۱ و کزنو تانگه^۲ مابین سال‌های ۱۳۴۹ تا ۱۳۵۳ش برای این اراضی ارائه گردید که به سرانجامی نرسید (Karimi 2014, 349). در نهایت در سال ۱۳۵۵ش تهیه طرح جامع برای تبدیل این اراضی به منطقه‌ای متشکل از ساختمان‌های دولتی، پلازای شهری و شهرک مسکونی، به شرکت انگلیسی لولین-دیویس^۳ سپرده شد (Mashayekhi 2019, 871; Emami 2011, 13). نام «شهرستان پهلوی» نیز بر این طرح نهاده شد (Falahat & Shirazi 2019, 35; Robertson 1978). این طرح نیز با وقوع انقلاب اسلامی به مرحله اجرا نرسید. در سال ۱۳۶۹ش اولین پروژه عمومی، مصلاي بزرگ تهران^۴ با طرح منتخب پرویز مویده عهد برای ساخت در این اراضی در نظر گرفته شد. (Shirazi 2018, 172) سپس پروژه‌های بزرگ دیگری از جمله کتابخانه ملی و مجموعه فرهنگستان‌های علوم ایران بودند که اولی در سال ۱۳۷۳ به طراحی مهندسین مشاور پیراز و دومی در سال ۱۳۷۵ش به طراحی آقایان حاج قاسمی و نوایی برگزیده شدند (بانی مسعود ۱۳۹۴، ۴۹۶-۴۹۷). در چند دهه اخیر در روند گسترش انبوه‌سازی در تهران، اراضی عباس‌آباد به صورت جزیره‌ای بزرگ و نمادین در بافت شهری ظاهر می‌شود. از جمله این نمادها؛ احداث پل طبیعت است که برای برقراری دسترسی انسانی مابین بخش‌هایی از اراضی که توسط بزرگراه مدرس قطع شده بود، بنا گردید (Radione 2016, 148). در دو دهه اخیر پردیس باغ کتاب و باغ موزه دفاع مقدس نیز طراحی و اجرا شده‌اند.

با نگاهی به طرح‌های جامع ارائه شده برای اراضی عباس‌آباد در پس از انقلاب، هدف کلی در توسعه اراضی ایجاد مرکزی شهری به منظور فراهم آوردن مکانی برای اجتماعات انسانی و تأمین امکانات آموزشی-فرهنگی و سرگرمی در شهر تهران بود. از این جهت پروژه‌های بزرگ عمومی گوناگونی در طول چهل سال گذشته در این اراضی ساخته شد. در هر کدام از این پروژه‌ها گرایش‌های معمارانه گوناگونی قابل پیگیری است. این پژوهش مدعی این امر است که رویکردهای گوناگون هر کدام از آنها در پارادایم معماری پست‌مدرن و گرایش‌های ضد مدرن^۵ و مدرن خواه^۶ آن قابل تفسیر و تحلیل هستند. از جمله گرایش‌ها و رویکردهای ضد مدرن در پارادایم معماری پست‌مدرن می‌توان از توجه به پوسته تزئینی^۷ و تاریخ‌گرایی^۸ نام برد. از سوی دیگر، سبک‌های مدرن خواه و آوانگارد نیز گرایش‌هایی مانند دیکانستراکتیویسم^۹ و معماری های-تک^{۱۰} می‌باشند. بنابراین پژوهش پیش‌رو به شناسایی رویکرد طراحی پروژه‌های عمومی بزرگ مقیاس اراضی عباس‌آباد از جمله مصلاي تهران، مجموعه فرهنگستان‌های علوم ایران، باغ موزه دفاع مقدس، پل طبیعت و برج سازمان بنادر و دریانوردی در چارچوب نظریه معماری پست‌مدرن و رویکردهای متکثر آن می‌پردازد. از این طریق می‌توان ویژگی‌ها و شاخص‌های طراحی هر کدام از این پروژه‌ها در نسبت با کارکردشان را به گونه‌ای روشن‌تر در بستر نظریه معماری تبیین کرد. به‌طور کلی این تحقیق در پی آن است که سبک طراحی این پروژه‌ها و ارتباط آنها با گرایش‌های سبکی پست‌مدرنیستی را پیگیری کند. همچنین تأثیرات آنها از اصول موضوعه این سبک‌ها را نمایان کند. این مطالعه در تلاش برای پاسخ به این سوالات است: ۱. در طراحی پروژه‌های عمومی اراضی عباس‌آباد چه گرایش‌های سبکی قابل پیگیری است؟ این پروژه‌ها چگونه در پارادایم پست‌مدرن قابل تفسیر هستند و چه شباهت‌هایی با سبک‌ها و رویکردهای گوناگون نظریه معماری پست‌مدرن دارند؟

۱. پیشینه تحقیق:

مطالعاتی پیرامون طرح‌های جامع ارائه شده برای اراضی عباس‌آباد و طرح‌های منتخب در پیش از انقلاب صورت گرفته است (Emami 2011, 2014; Mohajeri 2014). طرح‌های جامع و برنامه‌ریزی شهری برای این اراضی در پس از انقلاب نیز مطالعه و بررسی شده‌اند (مهندسان مشاور فرهاد ۱۳۸۴؛ دیباچ ۱۳۸۹؛ بلخاری قهی و یوسفی ۱۳۹۳). میناتور سجادی و همکاران (۱۳۹۴) طراحی منظر و روایت ارائه‌شده در منظر مجموعه باغ موزه دفاع مقدس را نقد کرده‌اند. نعیمی و حبیبی (۱۳۹۸) در مقاله «بررسی تطبیقی رویکردهای منطقه‌گرایی انتقادی و دیکانستراکتیویسم در طراحی دو پروژه عمومی شهر تهران» سبک طراحی باغ کتاب را دیکانستراکتیویستی و کتابخانه ملی را منطقه‌گرایی انتقادی تحلیل کرده‌اند. مطالعه پیش‌رو، به تحلیل رویکردهای طراحی پروژه‌های عمومی اراضی عباس‌آباد از جمله مصلاي تهران، مجموعه فرهنگستان‌های علوم ایران، باغ موزه دفاع مقدس، پل طبیعت و برج سازمان بنادر و دریانوردی در چارچوب نظریه معماری پست‌مدرن می‌پردازد. و در پی شناسایی تأثیرات و شباهت‌های سبکی این پروژه‌ها با گرایش‌های متکثر پست‌مدرنیستی است.

۲. روش تحقیق:

این مطالعه به روش توصیفی-تحلیلی، با کمک مطالعات کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از منابع اینترنتی و درگیر کردن تجربه‌های زیست صورت گرفته است. بناها و پروژه‌های عمومی ساخته شده در اراضی عباس‌آباد از جمله مصلاي تهران، مجموعه فرهنگستان‌های علوم ایران، باغ موزه دفاع مقدس، برج سازمان بنادر و دریانوردی و پل

^۱ Louis Kahn

^۲ Kenzo Tange

^۳ Llewelyn-Davis

^۴ ساخت مصلاي تهران را می‌توان همزمان با گسترش ساخت مساجد بزرگ حکومتی در کشورهای اسلامی در دهه ۱۹۸۰م دانست. در این دهه اکثر دولت‌های اسلامی مثل عراق، مالزی، سنگاپور، عربستان و ... شروع به ساخت مساجد جامع بزرگ کردند (Khan 1990; Serageldin 1990). به‌طور مثال در مسابقه طراحی مسجد جامع بغداد در سال ۱۹۸۲م معماران پست‌مدرنی مانند رابرت ونچوری شرکت داشتند (Baghdad State Mosque 1983).

^۵ anti-modern

^۶ pro-modern

^۷ Decorated shed

^۸ Historicism

^۹ Deconstructivism

^{۱۰} High-Tech

طبیعت توصیف می‌شوند. سپس در غالب سبک‌های معماری پست‌مدرن تحلیل می‌گردند.

۳. چارچوب نظری:

گمراه‌کننده‌ترین وجه نظریه معماری پست‌مدرن تنوع اصطلاحاتی است که در شرح دیدگاه‌های مختلف در پارادایم پست‌مدرن به کار می‌رود. دو گرایش اصلی پست‌مدرن می‌توانند تحت عناوین ضد مدرن و مدرن‌خواه دسته‌بندی شوند (نسبیت ۱۳۹۷، ۶۳) عمده گرایش ضد مدرن در معماری پست مدرنیستی توجه به پوسته تزئینی و تاریخ‌گرایی است. رویکردهای آوانگاردی مانند دیکانستراکتیویسم و معماری‌های-تک در ذیل گرایش مدرن‌خواه دسته‌بندی می‌گردند.

رابرت ونچوری^۱ به ساده‌سازی و ناب‌گرایی معماران مدرنیست که به جدایی معماری از «تجربه زندگی» و «نیازهای جامعه» می‌انجامد، به نقد پرداخت (Venturi 2002, 16-17). وی با توجه به وجوه توده‌گرایانه، عامیانه و مردم‌پسند تزئینات پوسته بنا به دفاع از پست‌مدرنیسم در برابر مدرنیسم در معماری پرداخته است. این نکته به طور کلی تأیید شده است که این ساختمان‌ها از یک سو عامه‌پسند بوده و از سوی دیگر ویژگی‌های بومی بافت شهری را به خود می‌گیرند (جیمسون ۱۳۹۴، ۵۱).

چارلز جنکس^۲ معماری پست-مدرن را در قالب «کدگذاری دوگانه^۳» تعریف می‌کند. ترکیب فنون مدرن با چیز دیگر (ساختمان سازی سنتی) تا معماری بتواند با عموم مردم و معماران ارتباط برقرار سازد (جنکز ۱۳۷۶، ۱۶). در این راستا التقاط و اقتباسی صورت می‌گیرد که از منابع دیگر الهام گرفته شده و یا عامدانه و آگاهانه از یک سبک هنری متعلق به هنرمند دوره‌ای دیگر اتخاذ شده است. از این رو، به کارگیری کولاژ و تقلید التقاطی از عناصر تاریخی و سنتی معماری در روند معماری توصیه می‌شود. جنکز رویکرد تاریخ‌گرایی پست‌مدرن را جریان یا سبکی تکثرگرا و بیش از حد التقاطی می‌دانست (جنکز ۱۳۷۶، ۲۲). استفاده نمادین از عناصر تاریخی و گذشته در مبانی تفکر تاریخ‌گرایی پست‌مدرن و اهمیت نگرستن و به کار بردن تاریخ معماری در طراحی معاصر تجویز می‌شود.

معماری دیکانستراکتیویستی نیز جنبشی بود که در اصل از دل فلسفه و نقد ادبی پسا ساختارگرا پدیدار شد. پیتر آیزنمن^۴ متأثر از نوشته‌های دریدا مسئله اصلی تفکر دیکانستراکشن^۵ یعنی به چالش کشیدن متافیزیک را وارد معماری کرد (Haddad 2014, 69). در دیکانستراکتیویسم حس جابه‌جایی، بی‌نظمی و آشفتگی در شکل و ظاهر طرح‌ها و نیز میان فرم‌ها و زمینه پیرامونی آنها ایجاد می‌شود. این سبک با شکستن پیوستگی‌ها، برهم زدن و گسستن روابط و پیوندهای میان درون و بیرون، تصورات مرسوم و معمول در مورد هماهنگی، وحدت و یکپارچگی، و ایستایی ظاهری را سست و متزلزل می‌سازد (Curl and Wilson 2015, 228). برنارد چومی^۶ دیگر معمار و نظریه‌پرداز دیکانستراکتیویسم یکی از استراتژی‌های او «رویداد^۷» نامیده می‌شود که به معنی رویکردی بر ضد برنامه محوری یا فرارفتن از برنامه‌محوری^۸ در معماری بود. به بیانی دیگر، استفاده از برنامه برای کنار هم گذاری فعالیت‌های غیرمنتظره است (Haddad 2014, 77).

معماری‌های-تک نیز گرایشی مدرن‌خواه است و از آرمان‌های آوانگاردیسم و ارزش‌های مدرنیسم پیروی می‌کند. یعنی در این سبک اعتقاد به حقیقت و اصالت مواد و مصالح و روش‌های ساخت وجود دارد. همچنین اهمیت فراوان به نوآوری تکنولوژیک برای منافع اجتماعی صورت می‌گیرد. معماران در این سبک در همکاری نزدیک با مهندسان و سازندگان کار می‌کنند. وسایل و ابزار آنها قطعاً آینده‌نگر است و بجای فنون ساخت و ساز از فناوری‌های پیشرفته صنایع گوناگون استفاده می‌کنند. بنابراین «فناوری پیشرفته» چشم‌انداز آینده‌نگرانه^۹ این سبک را نشان می‌دهد (Deyong 2014, 51).

۴. یافته‌ها:

طرح‌های ارائه شده برای اراضی عباس آباد

در جدول یک به طور خلاصه طرح‌های جامع ارائه شده برای توسعه اراضی عباس آباد از پیش تا پس از انقلاب تشریح شده است.

جدول ۱- طرح‌های جامع ارائه شده برای توسعه اراضی عباس آباد از پیش تا پس از انقلاب (مأخذ: تیموری ۱۳۹۶)

سال	طرح و اقدام	مشاور	پیشنهادهای اصلی
۱۳۴۷	طرح جامع تهران	فرمانفرمایان	معرفی عباس آباد به‌عنوان یکی از مناطق ده‌گانه تهران عبور بزرگراه‌ها و خطوط اصلی مترو از اراضی
۱۳۴۶- ۱۳۸۴	طرح تفصیلی منطقه	فرمانفرمایان-گروئن	اجرای الگوی طرح جامع تاسیس یک مرکز شهری مدرن، مرکز شهر تهران با بناهای اداری با اهمیت، فعالیت‌های گردشگری، یک مسجد بزرگ، تجدید نظر در نقشه تفکیکی و نحوه استفاده از اراضی
۱۳۵۰	قانون نوسازی عباس آباد	شهرداری تهران	مسئولیت شهرداری تهران در نوسازی و عمران اراضی
۱۳۵۲	تأسیس شرکت نوسازی عباس آباد	شهرداری تهران	تدوین اساسنامه، تلفیق اهداف انتفاعی و اجتماعی در توسعه
۱۳۵۲	طرح توسعه عباس آباد	لوئی کان	ایجاد مرکز سیاسی اداری برای پایتخت، تأکید بر اصول معماری باستانی
۱۳۵۲	طرح توسعه عباس آباد	کنزو تانگه	ایجاد یک مرکز مدرن حکومتی تأکید بر اصول معماری نوین

¹ Robert Venturi

² Charles Jencks

³ double coding

⁴ Peter Eisenman

⁶ Bernard Tschumi

⁷ events

⁸ cross-programming

⁹ futuristic outlook

^۵ آن را اندیشه و اساسی یا شالوده شکنی ترجمه کرده‌اند (نوریس ۱۳۸۵؛ دریدا ۱۳۹۵).

۱۳۵۲- ۱۳۵۵	طرح شهستان پهلوی	لولین- دیویس	ایجاد یک مرکز ملی برای پایتخت، ایجاد یک مرکز جدید توسعه و شهرک نمونه، تغییر نام شرکت به نام نوسازی شهستان پهلوی
۱۳۶۴- ۱۳۷۰	طرح ساماندهی فضای	گروه مشاورین ایجاد	ایجاد مرکز شهری جدید، تأمین اراضی کافی و مناسب برای سازمان‌های دولتی، ایجاد فضاها و یادمان‌های مناسب، استفاده چند عملکردی از اراضی
۱۳۷۱- ۱۳۷۷	طرح جامع اراضی	آتک- آرکولوگ	هویت بخشی به شهر تهران، سازماندهی تشکیلات ستادی-اداری پایتخت، استقرار کاربری‌ها با عملکردی رده شهری و فراشهری، حل تمرکززدایی رفع کمبود فضای سبز و بهبود کیفیت محیط پایتخت
۱۳۸۲- ۱۳۸۳	بازنگری طرح جامع	مشاوران گروه همکار	تهیه طرح تجدید نظر در برنامه توسعه عباس آباد، تعیین کاهش کاربری تجاری و افزایش فضای سبز، توجه اصلی به مصلاي بزرگ تهران، میدان بزرگ شهر در طول محور پیاده شمالی-جنوبی، طرح محور دید به سمت مصلی و کوه‌های البرز
۱۳۸۴	سند راهبردی طرح جامع	نقش جهان پارس	تهیه چشم‌انداز، اهداف کلان، راهبردهای طرح تهیه سیاست‌ها-سازمان فضایی
۱۳۸۶	طرح تفصیلی	نقش جهان	انجام مطالعات و تهیه طرح جامع فضایی کالبدی

۱.۴. مصلاي تهران:

مجتمع بزرگ و چند عملکردی مصلاي امام خمینی تهران در اراضی عباس آباد واقع شده است (شکل ۱). در سال ۱۳۶۴ مسابقه‌ای برای طراحی و ساخت مصلاي بزرگ تهران برگزار شد. که البته اثری به عنوان طرح برتر معرفی نشد. پروژه در اختیار سید پرویز مؤید عهد قرار گرفت. پس از تصویب طرح پروژه مصلاي تهران، کار ساخت از سال ۱۳۷۴ آغاز شد و همچنان نیز ادامه دارد. طرح فعلی در حوزه مرکزی این اراضی در زمینی به مساحت ۶۳ هکتار که بین خیابان‌های رسالت از شمال، قنبرزاده از شرق، بهشتی از جنوب و بزرگراه مدرس از غرب در حال احداث است. مجموعه مصلا فقط به عنوان نمازخانه مطرح نبوده، بلکه به صورت مجتمع بزرگ اسلامی با کاربری‌های گوناگون در نظر گرفته شده است. آنچنان‌که چندین سال نمایشگاه سالانه کشوری کتاب در آن برگزار شد. مصلاي امام پنج ورودی دارد که در هر یک از آنها، دو گلدسته با رعایت تناسب ساخته می‌شود. مرتفع‌ترین آنها که از بزرگ‌ترین گلدسته‌های جهان به شمار می‌روند، مربوط به دو گلدسته مسجد جامع با ارتفاع سازه‌های ۱۳۶ متر است (مهدوی‌نژاد و کامیاب ۱۳۹۲، ۳۸-۳۹). ایوان مرکزی واقع در جبهه جنوبی این بنا، سازه‌ای فلزی-بتنی است که نمای کلی آن از بالا، شبیه کلاه خود طراحی شده و در آن طرح‌های معماری اسلامی با نقوش اسلیمی دیده می‌شود. محور اصلی طرح مصلی در جهت قبله قرار داشته و همه ساختمان‌ها به تبعیت از این محور، در جهت قبله یا عمود بر آن هستند. فرم کلی آن همان فرم چهار ایوانی مساجد جامع بزرگ ایرانی است. مصلی ۱۴ گلدسته، ۱۲ صحن و ۵ ورودی دارد. ارتفاع ایوان بزرگ مصلی ۷۲ متر به عدد کشته‌شدگان کربلا و ارتفاع گنبد مسجد جامع ۶۳ متر به عدد سال‌های عمر حضرت محمد است. ۵ ورودی اصلی که به نام‌های اهل بیت نام‌گذاری شده‌اند. ایوان بزرگ مصلی ۱۱۰ متر دهانه و ۱۱۰ متر طول دارد. طراحی این ایوان نسبت به انواع معماری ایوان‌ها در مساجد، نوگرایانه و بدیع می‌باشد. شبستان‌های پنج‌گانه، در شمال صحن مرکزی مجموعه مصلی واقع شده است.

شکل ۱- مصلاي تهران (ماخذ: <https://www.tabnak.ir/>)

مجموعه فرهنگستان‌های علوم ایران:

طرح بنای فرهنگستان‌های علوم ایران در سال ۱۳۷۳ خورشیدی توسط معماران و مهندسين مشاور نقش طی مسابقه‌ی محدود ارائه شد. مجموعه فرهنگستان‌ها به طور خلاصه شامل سه فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی، علوم و علوم پزشکی است و یک کتابخانه به منظور کاربری هر سه فرهنگستان می‌باشد (شکل ۲). سه فرهنگستان به عنوان سه عضو اصلی مجموعه در سه سوی یک حیاط بزرگ استقرار یافته‌اند و مجتمع گردهمایی به عنوان عضو چهارم، مکمل مجموعه فوق است. متمرکز کردن بنا و نظم، صراحت و سادگی، استفاده از اصول و الگوهای تاریخ معماری ایران، وحدت و یکپارچگی بنا، افقی بودن و احترام به بستر از مهم‌ترین اصولی است که در طراحی فرهنگستان پیگیری شده‌اند. حیاط مرکزی در این طرح نقش مهمی دارند، به این دلیل طرح مجموعه فرهنگستان‌ها را باید طرحی درون‌گرا تلقی کرد. دو محور عمود برهم و الگوی چهار ایوان به دور فضای باز میانی، از مبانی دیگری است که در انتظام کلی مجموعه و طرح تک بناها مدنظر قرار گرفته است. در

طرح مجموعه، سلسه مراتبی از مرکزها و محورها از کل به جزء مشاهده می‌شود. به جز محورهای اصلی طرح، محورهای دیگری در مجموعه وجود دارند که تأکید بر آنها در راستای دستیابی به صراحت و تمامیت مجموعه بوده است (بانی مسعود ۱۳۹۴، ۴۹۷-۴۹۸).

شکل ۲- مجموعه فرهنگستان‌های علوم ایران (ماخذ: <http://behsara-co.ir/>)

باغ موزه دفاع مقدس:

مجموعه باغ موزه دفاع مقدس به طراحی ژیلانوروزی که ساخت آن از سال ۱۳۸۴ آغاز شد و در شمالی‌ترین نقطه اراضی عباس‌آباد واقع شده است (شکل ۳). در امتداد محور پیاده اصلی طرح جامع اراضی عباس‌آباد در زمینی متشکل از دو عنصر طبیعی تپه و دره مجاور آن و در راستای شمالی-جنوبی ساخته شده است. این مجموعه از شمال به ایستگاه مترو حقانی، از غرب به خیابان و پارک طالقانی و از شرق به محورهای پیاده اصلی اراضی عباس‌آباد و باغ‌های هنر و نمایش و از جنوب به ایستگاه مترو همت محدود می‌شود. ساختار اصلی این مجموعه بر اساس دو بخش اصلی شامل باغ دره و باغ موزه دفاع مقدس شکل می‌گیرد. در طراحی منظر باغ دره عدم تقارن در طراحی حوض و آبراه دره که با خطوطی شکسته و با زوایای غیر راست گوشه و بهره‌گیری از خطوط نامنظم و ارگانیک توپوگرافی برای طرح مسیرهای دسترسی به ساختمان قابل مشاهده است. ساختمان اصلی موزه با ارتفاعی متناسب در برابر محیط طبیعی (تپه‌ها) و در ترکیب با آن‌ها به صورت خطوطی شکسته بر بستر این تپه‌ها جای گرفته است. ساختمان در تپه فرو نرفته، بلکه از بستر آن پیروی کرده است. بستر تپه، که در واقع سطوح کف موزه را به وجود می‌آورد، با توجه به شیب‌های متفاوت و به صورت سطوح پلکانی یا شیب‌دار، فضاهای نمایشی داخل موزه را سازمان داده است. سقف موزه نیز که با شیب‌های مختلف و اشکال دوزنقه‌ای و زوایای تند شکل گرفته است، که بستر تپه را استتار کرده و در عین حال، منعکس کننده هر آن چیزی است که در درون خود دارد. چیدمان عناصر و ادوات جنگی در باغ دره و نوع کنار هم‌نشینی فضاها در موزه دفاع مقدس، آن را یک موزه رویدادی تبدیل کرده است که متفاوت از برنامه مرسوم موزه‌هایی است که صرفاً بناها و اشیای تاریخی را به نمایش می‌گذارند.

شکل ۳- مجموعه باغ موزه دفاع مقدس (ماخذ: <https://www.irna.ir/>)

پل طبیعت:

یک پل پیاده در سه طبقه بر فراز بزرگراه مدرس در اراضی عباس‌آباد است که به طراحی لیلیا عراقیان در سال ۱۳۹۳ در تهران افتتاح شد (شکل ۴). در طراحی سازه آن از جدیدترین تکنولوژی‌های ساخت سازه‌های فلزی استفاده شده است. مساحت پل طبیعت ۷۰۰۰ متر مربع است و در ارتفاع ۴۰ متری از سطح زمین قرار دارد. طول کل پل در حدود ۲۷۰ متر می‌باشد. عرض پل بین ۶ تا ۱۳ متر متغیر است. این پل که تنها به عابران پیاده اختصاص دارد جهت اتصال پارک طالقانی در شرق به پارک آب و آتش در غرب اراضی عباس‌آباد است که توسط بزرگراه مدرس از هم جدا شده‌اند. در طراحی این پل مهندسی سازه و معماری از یکدیگر مجزا نیستند. به گفته معمار (URL 1) طراحی سازه به صورت موازی و رفت و برگشتی با معماری انجام شد، قطر لوله‌ها به حداقل رسید و همین‌طور هندسه کلی پل و

هندسه ستون‌ها هم بهینه شد. پل به صورت یک خریای سه بعدی با فرمی پویا طراحی شده است. این خریا بر سه ستون با فرم شبیه درخت قرار می‌گیرد که در این نقاط سازه ارتفاع بیشتری پیدا می‌کند و به سه طبقه می‌رسد. سطح سوم که در بالای دو ستون اصلی قرار دارد، یک سطح باز است که فضایی برای فعالیت‌های هنری است. سطح دوم سطحی است که از سمت شرق، هم سطح پارک طالقانی و از سمت غرب، هم سطح پارک آب و آتش است. این سطح بیشتر به حرکت افراد پیاده، دوچرخه و کالسکه اختصاص دارد. سه سطح ارتفاعی پل توسط رمپ‌ها و پله‌هایی به یکدیگر متصل می‌شوند. این رمپ‌ها که به صورت پیوسته طبقات را به هم وصل می‌کنند، با توجه به شکل سازه و اختلاف سطح دو نقطه ابتدا و انتهای پل، خود این سطوح نیز دارای شیب‌های متغیر ملایمی می‌باشند. در پارک طالقانی در شرق مسیرهایی از پل منشعب می‌شوند که کم‌کم به مسیرهای موجود در پارک و ورودی‌ها ختم می‌شوند. این پل با ایجاد فضای سبز، فضای نشستن و عملکردهای تفریحی ادامه‌ای از هر دو پارک است.

شکل ۴- پل طبیعت (ماخذ: <https://www.akdn.org>)

برج سازمان بنادر و دریانوردی:

این پروژه شامل یک برج اداری ۱۷ طبقه به همراه ساختمانی به شکل کشتی است که توسط مهندسين مشاور هرم پی طراحی و ساخته شده است (شکل ۵). این مجموعه در ضلع شمال غربی تقاطع بزرگراه‌های مدرس و همت در اردیبهشت ۱۳۸۴ ش کار ساخت آن شروع گردید. در ساخت نمای برج اداری کشتیرانی، از ورق کامپوزیت و پنجره‌های دو جداره آلومینیومی استفاده گردیده است. در ساختمان کشتی، فضاهای رفاهی، آمفی تئاتر، سالن غذاخوری و نمازخانه اجرا شده‌اند. فرم محدب نقشه کشتی از نظر عملکردی، فضای مناسبی را برای آمفی تئاتری با ظرفیت ۳۰۰ نفر و شکلی آزاد و متنوع را برای سالن غذاخوری فراهم آورده است. ورودی اصلی بنا که در ضلع شمال شرقی آن قرار دارد مراجعه‌کننده را به فضای بازی هدایت می‌کند که به واسطه وجود وید مرکزی در طبقات اول و دوم دارای ارتفاع زیادی است. سقف این سراسرا نیز توسط گنبدی پوشیده می‌شود.

شکل ۵- برج سازمان بنادر و دریانوردی (ماخذ: <http://www.cova-co.com/>)

۵. تحلیل یافته‌ها

در جدول ۲ ویژگی‌های طراحی نمونه‌های موردی در کنار رویکرد و گرایش سبک‌های معماری پست‌مدرن قرار داده شده است و می‌توان شباهت‌های موجود مابین طراحی نمونه‌ها و رویکردهای پست‌مدرن را مشاهده کرد.

جدول ۱- تحلیل سبک‌شناختی پروژه‌های عمومی عباس آباد براساس رویکردهای معماری پست‌مدرن (ماخذ: نگارندگان)

نام بنا	ویژگی‌های طراحی	رویکرد	سبک
مصلاي تهران	<ul style="list-style-type: none"> بهره‌گیری از اعداد مقدس در طراحی ابعاد، ورودی‌ها و تعداد عناصر بنا مانند ۱۴ گلدسته، ۱۲ صحن، ۵ ورودی، ایوان به ارتفاع ۷۲ متر، گنبد به ارتفاع ۶۳ متر فرم چهار ایوانی 	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از نماد و نشانه در طرح نسخه برداری فرم و گونه تاریخی تکنولوژی مدرن و تزئینات و فرم سنتی «کدگذاری دوگانه» 	پست‌مدرن تاریخ‌گرا

		<ul style="list-style-type: none"> • ساخت گنبد و گلدسته و ایوان اصلی مرکزی در مقیاس بسیار بزرگ با بهره‌گیری از تکنولوژی روز به همراه تزئینات سنتی اسلیمی در تمامی فضاهای داخلی مصلا 	
پست‌مدرن تاریخ‌گرا	<ul style="list-style-type: none"> • توجه به اصول و مبانی سنت معماری بومی • تکنولوژی مدرن و فرم سنتی «کدگذاری دوگانه» 	<ul style="list-style-type: none"> • متمرکز کردن بنا و نظم، صراحت و سادگی، وحدت و یکپارچگی بنا، افقی بودن و احترام به بستر • چینش مجموعه حول حیاط مرکزی، طرحی درونگرا با الگوی چهار ایوانی متمرکز به دور فضای باز میانی 	فرهنگستان‌های علوم ایران
دیکانستراکتیویست	<ul style="list-style-type: none"> • بهره‌گیری از عناصر غیرراست گوشه و دوزنقه‌ای، استفاده فرم‌ها از شکل افتاده و سطوح کج و معوج. • ایجاد حس جابه‌جایی، بی‌نظمی و آشفتگی در شکل و ظاهر طرح‌ها و نیز میان فرم‌ها و زمینه آنها، القای حس روپدادی بودن • شکستن پیوستگی‌ها، گسستن روابط میان درون و بیرون، برهم‌زدن تصورات مرسوم و معمول در مورد هماهنگی، وحدت و یکپارچگی، و سست و متزلزل کردن ظاهری ایستایی بنا 	<ul style="list-style-type: none"> • ساختمان اصلی موزه با ارتفاعی متناسب در برابر محیط طبیعی و به صورت خطی کج و معوج و اشکال دوزنقه‌ای • موزه‌های روپدادی و متفاوت از موزه‌هایی که صرفاً بناها و اشیای تاریخی را به نمایش می‌گذارند، ایجاد منظری با چیدمان بی‌نظم و آشفتۀ ادوات و وسایل جنگی، پیروی از بستر تپه با شیب‌های متفاوت و در بعضی از نقاط با سطوح پلکانی یا شیب‌دار • سقف موزه با شیب‌های مختلف و اشکال دوزنقه‌ای و زوایای تند، دیواره‌های تماماً شیشه‌ای موزه و گسستن مرز بین درون و بیرون، عدم تناسب در انتخاب ورودی بنا در نسبت با کلیت ساختمان، عدم تقارن در طراحی حوض و آبراه باغ دره با خطوطی شکسته و با زوایای غیر راست گوشه، بهره‌گیری از خطوط نامنظم و ارگانیک توپوگرافی برای طرح مسیرهای دسترسی از باغ دره به ساختمان 	باغ موزه دفاع مقدس
های-تک	<ul style="list-style-type: none"> • گرایش مدرن خواه و آوانگارد، اعتقاد به حقیقت و اصالت مواد و روش‌های ساخت و همچنین اهمیت بسیار به نوآوری تکنولوژیک برای منافع اجتماعی • همکاری نزدیک با مهندسان و سازندگان، بهره‌گیری از وسایل و ابزار و فناوری‌های پیشرفته صنایع گوناگون بجای فنون ساخت‌وساز 	<ul style="list-style-type: none"> • پل عابران پیاده بر فراز اتوبان و فراهم کردن امکانات استراحت و سرگرمی، پل به صورتیک خریای فلزی بدون هیچ پوشش تزئینی • طراحی سازه آن با بهره‌گیری از جدیدترین تکنولوژی‌های سازه‌های فلزی و شکل دادن به خرپا، مجزا نبودن طراحی سازه و معماری در این پروژه 	پل طبیعت
پست‌مدرن (پوسته تزئینی)	<ul style="list-style-type: none"> • توجه به وجه توده‌گرایانه و عامه پسندانه پوسته بنا 	<ul style="list-style-type: none"> • برج اداری ۱۷ طبقه به همراه ساختمانی به شکل کشتی در روبروی آن، القای همانندی برج اداری با ساختمان هدایت و کنترل کشتی 	برج سازمان بنادر و دریانوردی

نتیجه‌گیری

در طراحی هرکدام از پروژه‌های عمومی اراضی عباس‌آباد در پاسخ به نوع عملکرد بنا و مکان قرارگیری در بستر توپوگرافیک این اراضی، طیفی از سبک‌ها و گرایش‌های متنوع معماری پست‌مدرن از جمله ضدمدرن و مدرن‌خواه قابل پیگیری است. مصلاي تهران که ارتباط نزدیکی با بافت شهری دارد با استفاده از نماد و نشانه در طرح، نسخه‌برداری فرم تاریخی و بهره‌گیری از تکنولوژی مدرن به همراه تزئینات و فرم سنتی، یا به عبارتی «کدگذاری دوگانه» نمایانگر رویکرد پست‌مدرن تاریخ‌گرا است. همچنین مجموعه فرهنگستان‌ها که با طرحی ساده و منسجم با اجرای فرم چهار ایوانی و ایجاد حیاط مرکزی به سادگی ارتباط مناسبی مابین سه فرهنگستان و کتابخانه اصلی بوجود آورده است؛ طراحی تاریخ‌گرایانه‌ای دارد. پل پیاده طبیعت به عنوان پروژه‌ای با معماری های-تک توانسته فضای اجتماعی مناسبی در دره‌های عباس‌آباد ایجاد کند. مشاهده گردید که بهره‌گیری از تکنولوژی پیشرفته توانست در خلق چشم‌اندازهای شهری منحصر به فرد موفق عمل کند. در ضمن، رویکرد آوانگارد و مدرن‌خواه در طراحی پل طبیعت سعی بر همراهی با طبیعت تپه‌ها داشته است و نه غلبه بر بستر و طبیعت محلی. در طراحی و اجرای باغ موزه دفاع مقدس

ایجاد چیدمان غیر منظم و قرار دادن رد و نشانه‌هایی در منظر باغ موزه وجه رویدادی آن نمایان گردیده است. از سوی دیگر، رویکرد دیکانستراکتیویستی در طراحی ساختمان موزه با استفاده از عناصر غیرراست گوشه و دوزنقه‌ای، گسستن مرز مابین بیرون درون با دیوارهای وسیع شیشه‌ای، عدم توجه به هماهنگی، وحدت، تقارن و تناسب به عنوان متافیزیک معماری در طراحی هندسه خطوط آبراه و حوض باغ دره و دسترسی‌ها و همچنین محل قرارگیری ورودی موزه قابل درک است. برج سازمان بنادر همچون وصله‌ای ناجور بر پیکره این اراضی نشست که طرح ساده‌لوحانه و عامه پسندانه‌ای در بیانگری معماری این ساختمان با القای بدنه کشتی را نشان می‌دهد.

مراجع

۱. بانی مسعود، امیر. ۱۳۹۴. معماری معاصر ایران: در تکاپوی بین سنت و مدرنیته. ویراست دوم. تهران: هنرمعماری قرن.
۲. بلخاری قهی، منصوره، و سیدمهدی یوسفی. ۱۳۹۳. تصویر تهران و شکل دهی به فضاهای خالی: نمونه تپه‌های عباس آباد. فصلنامه گفتگو، ۶۴: ۵۷-۷۸.
۳. تیموری، بیتا. ۱۳۹۶. تپه‌های عباس آباد فرصت باقیمانده برای تهران. نشریه کنکاش، ۸: ۳-۱. <https://shora.tehran.ir> (دسترسی در ۹۹/۶/۱۵)
۴. جنکز، چارلز. ۱۳۷۶. پست-مدرنیسم چیست؟ ترجمه فرهاد مرتضائی. گناباد: مرن‌دیز.
۵. جیمسون، فردریک. ۱۳۹۴. پست‌مدرنیسم، منطق فرهنگی سرمایه‌داری متأخر. در پست‌مدرنیسم، منطق فرهنگی سرمایه‌داری متأخر مجموعه مقالات. مترجمان مجید محمدی، فرهنگ رجایی و فاطمه گیوه‌چیان. تهران: هرمس.
۶. دریدا، ژاک. ۱۳۹۵. نوشتار و تفاوت. ترجمه عبدالکریم رشیدیان. تهران: نشر نی.
۷. دیباج، سیدموسی. ۱۳۸۹. منظری فیلسوفانه از تهران آینده؛ نگاه کل نگر به نقش اراضی عباس آباد در روند برنامه‌ریزی شهر تهران. منظر، ۶: ۲۴-۲۵.
۸. مهدوی نژاد، محمدجواد، و مهتاب کامیاب. ۱۳۹۲. تجربه ساخت مصلا در معماری معاصر ایران. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۱۳: ۴۴-۳۱.
۹. مهندسان مشاور فرهاد. ۱۳۸۴. اراضی عباس آباد؛ یک امکان یا تهدید در مرکز توسعه شهر تهران. جستارهای شهرسازی، ۴: ۲۶-۳۰.
۱۰. میناتور سجادی، آرمان، شبنم محمدزاده، و ندا بوعلی‌زاده. منظر روایی خطوط باغ موزه دفاع مقدس. نشریه علمی منظر، ۷(۳۱): ۷۸-۸۵.
۱۱. نعیمی، محمدرضا، و میلاد حبیبی. ۱۳۹۸. بررسی تطبیقی رویکردهای منطقه‌گرایی انتقادی و دیکانستراکتیویسم در طراحی دو پروژه عمومی شهر تهران (نمونه‌های موردی: کتابخانه ملی، پردیس باغ کتاب تهران). سومین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی معاصر، تهران. <https://civilica.com/doc/1002420> (دسترسی در ۹۹/۷/۱۳)
۱۲. نسبیت، کیت. ۱۳۹۷. نظریه‌های پسامدرن در معماری. ترجمه محمدرضا شیرازی. تهران: نشر نی.
۱۳. نوریس، کریستوفر. ۱۳۸۵. شالوده شکنی. ترجمه پیام یزدانجو. تهران: نشر مرکز.
14. Baghdad State Mosque. 1983. State mosque competition, Baghdad, Iraq. Baghdad: Amanat al-'Asimā. https://archnet.org/sites/14897/publications/10397#item_associations (accessed on February 15, 2021)
15. Curl, James Stevens, and Susan Wilson. 2015. The Oxford Dictionary of Architecture. UK: Oxford University Press.
16. Deyong, Sarah. 2014. High-Tech: Modernism Redux. In A Critical History Of Contemporary Architecture, eds. E. G. Haddad, and D. Rifkind, 51-68. UK: Ashgate.
17. Emami, Farshid. 2011. Civic visions, national politics, and international designs: three proposals for a new urban center in Tehran (1966-1976) (Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology)
18. _____. 2014. Urbanism of Grandiosity: Planning a New Urban Centre for Tehran (1973-76). International Journal of Islamic Architecture, 3(1): 69-102.
19. Falahat, Somaiyeh and M. Reza Shirazi. 2019. The making of Tehran: the incremental encroachment of modernity. In Routledge Handbook on Middle East Cities, eds. H. Yacobi, and M. Nasasra, 29-44. UK: Routledge.
20. Haddad, Elie G. 2014. Deconstruction: The Project of Radical Self-Criticism. In A Critical History Of Contemporary Architecture, eds. E. G. Haddad, and D. Rifkind, 69-89. UK: Ashgate.
21. Serageldin, Ismail. 1990. Contemporary Expressions of Islam in Buildings: The Religious and the Secular. In Expressions of Islam in Buildings, ed. HayatSalam. Singapore: The Aga Khan Award for Architecture.
22. Jencks, Charles. 1977. The Language of Post-modern Architecture. UK: Random House Incorporated.
23. Karimi, Pamela. 2014. Old Sites, New Frontiers: Modern and Contemporary Architecture in Iran. In A Critical History of Contemporary Architecture: 1960-2010, eds. E. G. Haddad and D. Rifkind, 339-358. UK: Ashgate.
24. Khan, Hassan-uddin. 1990. The Architecture of the Mosque, an Overview and Design Directions. In Expressions of Islam in Buildings, ed. HayatSalam. Singapore: The Aga Khan Award for Architecture.
25. Mashayekhi, Azadeh. 2019. The 1968 Tehran master plan and the politics of planning development in Iran (1945-1979), Planning Perspectives, 34(5): 849-876.
26. Mohajeri, Shima. 2015. Louis Kahn's Silent Space of Critique in Tehran, 1973-74. Journal of the Society of Architectural Historians, 74(4): 485-504.
27. Radoine, Hassan. The Bridge. In Architecture and Plurality, ed. Mohsen Mostafavi 148. Zurich: Lars Muller Publishers, 2016.
28. Robertson, Jacquelin T. 1978. Shahestan Pahlavi: Steps Toward a New Iranian Centre. In Toward an Architecture in the Spirit of Islam, ed. Renata Holod. Philadelphia: Aga Khan Award for Architecture.
29. Shirazi, M. Reza. 2018. Contemporary Architecture and Urbanism in Iran: Tradition, Modernity, and the Production of 'Space-in-Between'. Switzerland: Springer.
30. Venturi, Robert. 2002. Complexity and Contradiction in Architecture. New York: The Museum of Modern Art.
31. URL 1: <https://dibats.com/project/architectural-and-engineering/tabiat-bridge/> (accessed on February 15, 2021)